

bij blijven stilstaan. Met dit boek als uitgangspunt valt nog een op moderne leest geschoeide integrale geschiedenis van Bommel en omringend platteland te schrijven. Het archiefmateriaal is, zoals ook de schrijver meedeelt, bij lange na niet uitgeput, ondanks de beruchte negentiende-eeuwse verkwanseling van stukken stadsarchief als oud papier.

Remi van Schaïk

Rik Castelain, *Kinderen en hun opvoeding in de kasselrij Oudenaarde tijdens het ancien régime (1500-1800)* (Oudenaarde: Sanderus, 1979, 184 blz., BF400,-).

Dit werk geeft het resultaat van een uitgebreid archiefonderzoek in een relatief klein gebied, waarbij gezocht is naar gegevens over het kind. Het geeft een welkome aanvulling op reeds eerder verschenen werken, die overigens een stimulans geweest zullen zijn voor het ondernemen van dit onderzoek. In de afgelopen decennia zijn vrij veel werken verschenen die de geschiedenis van het kind tussen 1500 en 1800 als onderwerp - of als één van de onderwerpen — hebben. Daarbij werd in het bijzonder aandacht geschonken aan plaats en functie van het kind binnen het gezin. Reeds in 1960 verscheen van Philippe Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*, naar welk werk latere schrijvers steeds teruggrijpen. Ook Castelain noemt hem herhaaldelijk, soms instemmend, soms zich er wat tegen afzettend. In 1966 promoveerde in Nederland H.F.M. Peeters op *Kind en jeugdige in het begin van de moderne tijd ca. 1500-ca. 1650*, dat in 1975 is heruitgegeven. Het komt echter op de literatuurlijst van Castelain merkwaardig genoeg niet voor. Wel heeft hij gebruik gemaakt van de bevinden van Lawrence Stone, neergelegd in zijn *The Family. Sex and Marriage in England 1500-1800* (Londen, 1977); verkorte uitgave Penguin, 1979). Dit zijn slechts enkele titels - men kan er meer vinden in de literatuurlijst van het hieronder besproken werk. Onlangs verscheen bovendien een historiografisch overzicht van studies over het gezin tijdens het ancien régime van de hand van D. Haks in het *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* (september 1980) 235-270.

In de hierboven genoemde werken wordt onder andere getracht een antwoord te vinden op vragen als: hoe bracht een kind zijn jeugd door, welk onderricht kreeg het, hoe besteedde het zijn vrije tijd? De formulering van de vragen is van Castelain (76), die ter plaatse een lichte kritiek uit op Ariès omdat deze naar zijn mening wel wat lang blijft stilstaan bij de wijze waarop het kind is afgebeeld en te weinig antwoord geeft op de vragen die hem, Castelain, interesseren. Overigens kon dat ook moeilijk anders, gezien het geringe aantal voorstudies die vóór 1960 op dat gebied bestonden. Maar ook de archieven blijken slechts ten dele antwoord te geven; men moet bij het onderzoek naar de geschiedenis van het kind daarom een grote vindingrijkheid aan de dag leggen om bronnen te vinden die de statistische en juridische gegevens uit overheidsarchieven aanvullen, zo bijvoorbeeld medische en theologische geschriften en natuurlijk ook dagboeken en brieven. De aan deze laatstgenoemde bronnen ontleende gegevens hebben echter voor het grootste deel alleen betrekking op de bovenlaag van de bevolking, zodat wij over de kinderen in elitekringen veel beter geïnformeerd zijn dan over die van andere bevolkingsgroepen. In de meer algemene werken (Ariès, Peeters), vinden we niet altijd informatie voor welke bevolkingsgroep de gegevens over bijvoorbeeld borstvoeding, inbakeren en uitbesteden van gelding zijn; hierover is nog veel aanvullend onderzoek nodig. Ook zijn ego-dokumenten schaars; de weinige opmerkingen over kinderen die zij bevatten worden daarom vaak aangehaald. Dit is bijvoorbeeld het geval met een wat lakonieke opmerking van Montaigne over de dood van zijn jonge kinderen, waaruit Ariès en anderen afleiden dat ouders zich vroeger niet te sterk

aan hun pasgeboren kinderen hechtten, mogelijk wegens hun geringe levenskansen. Castelain, die op bladzijde 36 een wel wat gemakkelijk uitgevallen antwoord op deze stelling geeft, levert verderop in zijn werk wel materiaal dat de stelling zou kunnen bevestigen. Niet zelden werden kinderen in Oudenaarde al op zeer jeugdige leeftijd uitbesteed; ook was de gezinsstructuur er een geheel andere dan die wij nu kennen, zodat het niet onwaarschijnlijk lijkt dat de emotionele band tussen ouders en kinderen tijdens het ancien régime anders was dan tegenwoordig, een conclusie waartoe trouwens ook Stone is gekomen.

Zoals hierboven is aangestipt, waren wij tot dusver vooral ingelicht over de kinderen van de elite en de hogere burgerij. Ook Stone, die in *The Family* wel pogingen deed om ook de benedenlaag te beschrijven, heeft in de verkorte uitgave van zijn werk de gedeelten die daarop betrekking hadden weggelaten, omdat hij moest toegeven dat zijn conclusies daarover te weinig gefundeerd waren. Castelain is erin geslaagd de grens van het bekende iets verder naar beneden te verplaatsen door zijn grondig onderzoek in de Oudenaardse archiefbronnen. Het 'Jaar van het Kind' bood de gelegenheid zijn studie in druk te doen verschijnen en wij kunnen alleen maar dankbaar zijn dat hij deze kans niet heeft doen voorbijgaan.

Op het stadsarchief van Oudenaarde bestudeerde hij onder andere voogdijrekeningen, contracten van uitbesteding, leercontracten, huwelijkscontracten, testamenten en parochieregisters. De resultaten van zijn onderzoek legde hij neer in een in losse stijl geschreven goed leesbaar boek, waarin hij bij het geven van voorbeelden een mijns inziens goede en niet te overdadige keuze maakte uit het beschikbare materiaal. Hij trachtte zich in te leven in de kinderen van de zestiende tot de achttiende eeuw, die lang niet altijd beide ouders gekend hebben, leefden temidden van halfbroers en zusjes, vaak uitbesteed werden op zeer jeugdige leeftijd en vroeg het huis verlieten om een vak te leren. Met dit onderzoek geeft Castelain ons wat vaste grond onder de voeten en hij laat zien hoe nuttig het is als een klein gebied zo volledig mogelijk bestudeerd wordt. Lang blijft hij stilstaan bij de medische gegevens: bevalling, voeding, kinderziekten enz. Hij heeft daarvoor voornamelijk Franse werken geraadpleegd, die naar hij in een noot (37) opmerkt veel invloed gehad hebben op de Vlaamse medische wereld. Bij zijn behandeling van de pokken valt het op dat hij de inoculatie niet noemt, die toch lang voordat de minder gevaarlijke vaccinatie werd toegepast wel in de Noordelijke Nederlanden werd uitgevoerd, althans in elitekringen. Castelain is trouwens het best op dreef wanneer hij de bronnen laat spreken en verslag geeft van het daarin gevondene. Dat geeft ook de grote waarde aan zijn onderzoek, terwijl het tegelijk doet verlangen naar andere, soortgelijke studies voor andere gebieden. Gingen bijvoorbeeld ook buiten de kasselrij Oudenaarde kinderen nooit voor hun zevende jaar naar school? Dat was in de provincie Utrecht anders, waar driejarigen al op school werden aangetroffen. En hoe zat het met de uitbestedingen elders? Kwam de gewoonte om kinderen zo jong aan anderen toe te vertrouwen ook in de Noordelijke Nederlanden voor? En hoe was daar de opleiding van de vroedvrouwen?

De bronnen waren zo rijk, dat Castelain gelegenheid krijgt op zeer veel facetten in te gaan. Hij tracht antwoord te vinden op de vraag of geboortenbeperking is toegepast, hij geeft materiaal over geestelijk gestoorden, vondelingen enz., en uiteraard behandelt hij ook het onderwijs, dat voornamelijk uit godsdienstonderwijs bestond. Het enige dat ik mis is een beschrijving en een kaart van de kasselrij Oudenaarde. Meende de schrijver dat dit niet nodig was omdat zijn werk toch alleen voor de plaatselijke bevolking interessant zou zijn? Daar vergist hij zich dan in.

E.P. de Booy

Guido Hectors, *Een historisch-demografische studie van een Kempense plattelandsgemeenschap: Kalmthout op het einde van het ancien régime (1678-1828)* (Historische Uitgaven Pro Civitate, reeks in 8°; Brussel: Gemeentekrediet van België, 1979, 282 blz., BF 500,-).

Sinds de Franse demograaf Louis Henry de methode van de gezinsreconstructie uitdacht¹ hebben al heel wat onderzoekers zich eraan gewaagd, hoewel ze wisten dat er een investering van heidens veel tijd, energie en geduld voor nodig is. In 1979 werd een overzicht samengesteld van hun publikaties: het waren er 103². Een van de in dat overzicht genoemde Belgische auteurs heeft nu zijn oorspronkelijk werkstuk gepubliceerd: zijn licentiaatsverhandeling. Hij is niet de enige aan de Rijksuniversiteit van Gent die als onderwerp voor zijn doctoraalscriptie een gezinsreconstructie koos, wel is hij voor zover ik weet de eerste die tot publikatie ervan overging.

In allerlei opzichten past het boek in de traditie die zo langzamerhand is ontstaan. De bronnen (hier: volkstellingen, fiscale lijsten en kerkelijke registers van dopen, trouwen en begraven) en de verzamelde gegevens worden zeer nauwkeurig op hun kwaliteiten getoetst. De resultaten worden voortdurend vergeleken met de uitkomsten van ander onderzoek, hetgeen wordt vergemakkelijkt doordat werkwijze en probleemstelling als het ware gestandaardiseerd zijn. Dat is een van de redenen waarom de literatuurlijst ruim tien bladzijden groot is.

Een gezinsreconstructie is een micro-demografisch onderzoek naar het reilen en zeilen van een kleine populatie. Wie eraan begint weet, dat er weinig kans is op spectaculaire resultaten. Voorlopig kan het onderzoek niet verder komen dan het aan alle kanten bekijken van talloze details. Er zal nog heel wat moeten gebeuren voordat we achter de structuren zijn en we de landkaart van de bevolking geheel kunnen invullen. Dat doet aan de betekenis van het onderzoek niets af. Naar mijn mening is Hectors te bescheiden als hij stelt 'Dank zij de gezinsreconstructie ... wordt de werkelijkheid dus wellicht benaderd' (137). Hoe zouden we ooit meer te weten kunnen komen over de werkelijkheid van het leven van toen? Algemene trends die uit ander materiaal zijn af te leiden kunnen zeer ver worden ontleed en waar zich fluctuaties voordoen kan naar oorzaken op demografisch gebied worden gespeurd. Zo neemt Hectors waar, dat de bevolking van Kalmthout in de tweede helft van de achttiende eeuw ging groeien. Hoewel in de begraafregisters geen leeftijd van de overledene placht te worden vermeld is dat gegeven door de gezinsreconstructie voor zeer veel personen terug te vinden. Daardoor kan de gemiddelde leeftijd bij overlijden worden berekend terwijl kan worden nagegaan, of de bevolkingsgroei niet aan een daling van de kindersterfte te danken was. Schommelingen in het aantal kinderen dat gehuwde vrouwen baarden kunnen in verband worden gebracht met de huwelijksleeftijd. Zo kunnen er talloze vragen aan de orde komen: hoe was de levensverwachting op een bepaalde leeftijd, kwamen er veel buiten- of voorechtelijke concepties voor, werd effectieve geboortenbeperking toegepast, hoe was de gezinsomvang? Het zijn puur demografische gegevens, die echter tegen de geografische, politieke en sociaal-economische achtergrond worden beschouwd.

1. Vgl. M. Fleury en L. Henry, *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien* (Parijs, 1965).

2. Het door drs. A. Schuurman samengestelde 'Overzicht van tot nu toe verschenen publikaties met gezinsreconstructies', bijlage 1 bij A.M. van der Woude, 'De historische demografie in de ontwikkeling van de geschiedwetenschap', in: P.A.M. Geurts, F.A.M. Messing, *Theoretische en methodologische aspecten van de economische en sociale geschiedenis*, I (Den Haag, 1979) 194-199.